

III. KAPITOLA

STRUKTURA PŘEDNÁŠKY:

1/ KAŽDENNOST A JEJÍ PODOBY: ZÁKLADNÍ
VYMEZENÍ

2/ OPTIMISTIKÁ A SKEPTICKÁ TEORIE
KAŽDODENNOSTI

KAŽDODENNOST JAKO JEDINÁ SKUTEČNÁ, PRAVÁ SOCIÁLNÍ REALITA?

- Obtíže s vymezením. Pro fenomén každodennosti je charakteristická:

A/ materiální či prostorová neuchopitelnost,

B/ rozporuplnost a tendence přesahovat běžně používané sociálně vědní kategorie.

LEBENSWELT

- Počátky užívání kategorie **každodennost** můžeme nalézt v Husserlově fenomenologii.
- Pojem „**Lebenswelt**“ (životní svět) představuje každodenní sféru, ve které se odehrává běžné vědomí, sféru která není zpochybňována.
- Je považována za **samozřejmou**.

- To, že se v této souvislosti hovoří o světě zdravého rozumu „common sense“ nemá nic společného se substanciální racionalitou jako myšlenkovým procesem.
- Jde maximálně o racionalitu instrumentální či spíše o pragmatické reagování na svět, který je vnímám jako daný.
- Porozumět zde neznamena nutně pochopit, ale spíše využít
- nebo možná jen „užít“ s cílem „přežít“.

STRUKTURY SMYSLU

- Podle Alfreda Schutze se každodennost jako životní svět uzavírá do „**struktur smyslu**“ (finite province of meaning). Jde de facto o mikrosvěty, do kterých můžeme zahrnovat i svět snů, svět divadla, svět náboženství, svět hry, svět fantazie apod.
- Každodennost představuje **svrchovanou realitu**, prvotní svět s nímž se dostáváme do styku. Všechny ostatní světy jsou odvozené.
- **Můžeme ignorovat všechny standardní sociálněvědné kategorie, ale nemůžeme se vyvázat z každodennosti.**

Náš vztah ke každodennosti je charakterizován:

- 1/ neproblematickým, receptivním vztahem
- 2/ vlastnictvím specifického vědění – (stock-knowledge-at hand)
- 3/ primárně pragmatickým přístupem,
- 4/ specifičností biografických situací jednotlivých aktérů, která vede k tomu, že lidé nepřikládají různým elementům zakoušené každodennosti stejné významy, byť jde o strukturálně stejné situace. **Liší se totiž jejich systémy relevance,**
- 5/ porozumění je tak v této perspektivě možné jen proto, že používáme podobné prostředky „**typizace situací**“ (typifikace), které činí svět předvídatelným.

Je „každodennost“ tématem výjimečného, individuálního jednání nebo je třeba chápat ji jako obecnou, sklenující strukturu, která spojuje velké skupiny lidí?

- Spojení „každodenní život“ v sobě nese cosi záhadného či alespoň ne zcela zachytitelného.
- Co je klíčový sektor, do kterého bychom mohli umístit chudobu i bohatství každodenního života, který je současně nekonečně bohatý (alespoň potenciálně) a nekonečně prázdný či odcizený?

- **Kde se dá taková zážitková kvalita identifikovat?**
- **Kde se z pohledu této kategorie odehrávají klíčové interakce?**
- **Je to prostor:**
 - 1/ **fragmentované práce,**
 - 2/ **rodinného života**
 - 3/ **volného času?**
- **Zahrnuje každodennost jen volnočasové aktivity nebo je její součástí i pracovní čas?**
- **Týká se jen rodinného života nebo i prchavých okamžiků prožitých mimo instituce moderní společnosti?**

- **Zdá se zřejmé, že každodennost zahrnuje všechny uvedené aspekty, a to v jednotě jejich působení.**
- **Definice každodenního života v jeho pojetí zahrnuje všechny aspekty lidského života, tedy nejen problematiku rodiny nebo volného času.**

NUDNÉ vs. MYSTREIÓZNÍ

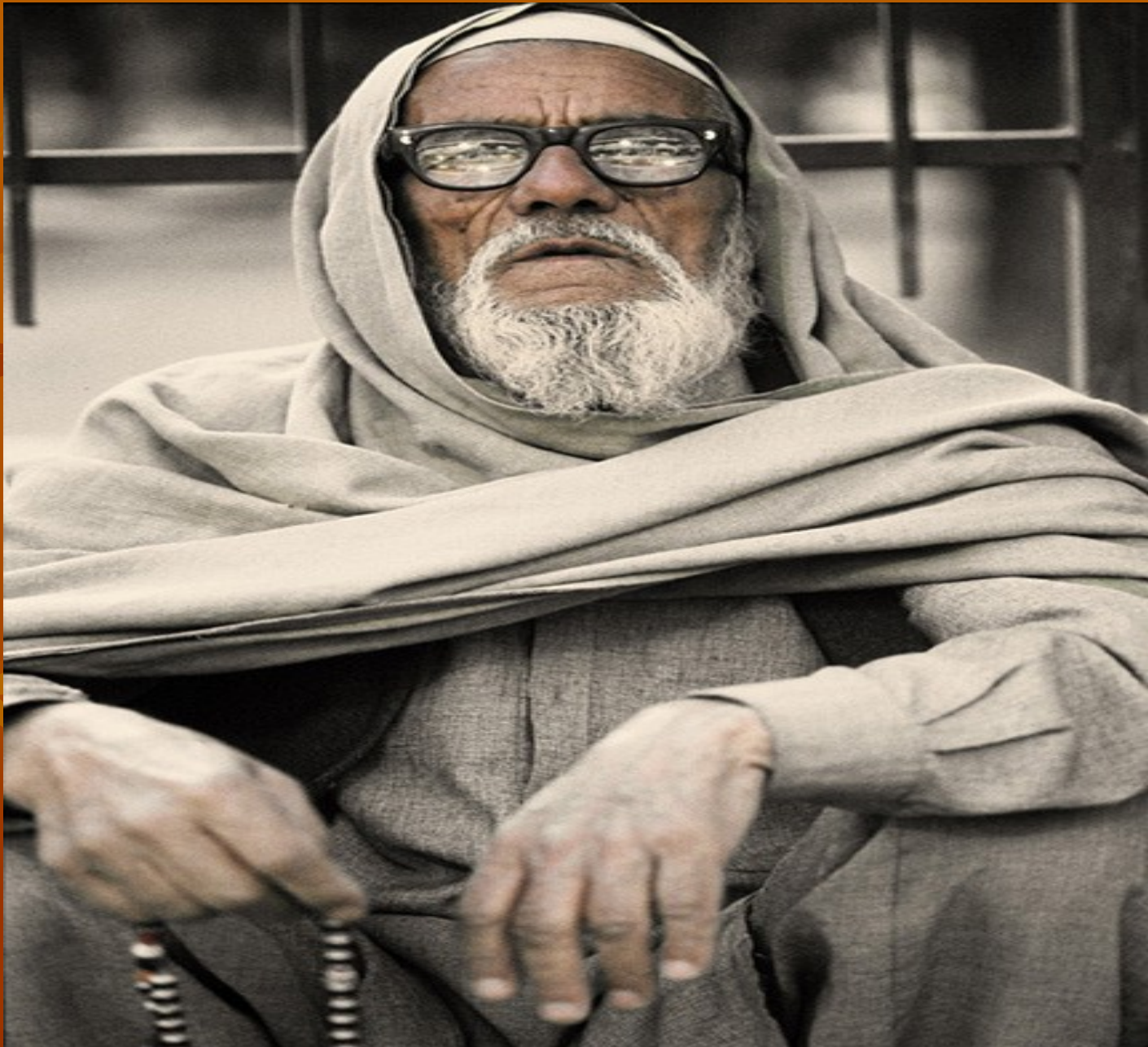
- Každodenní na jedné straně znamená **nejčastější formy jednání, nejčastější cesty, nejobývanější místa velmi často spojená s pocitem NUDY.** Kvantita zde vytěsňuje kvalitu. Každodennost je nenápadná, nevtíravá, neokázalá.
- **Z neznámého se v každodennosti stává známé,** nové se stává tradičním (vyprazdňování času v moderní továrně, analogie každodennosti je běžící výrobní pás).

- Současně je každodennost místem **bizarního** či **mysteriózního**.
- Můžeme mluvit o fantasmagorické povaze moderní každodennosti, kterou charakterizuje například zboží, jež **zakrývá lidské sociální vztahy**, a to ve fantastických formách vztahů mezi věcmi.
- K distinktivním rysům každodennosti patří zboží a jeho konzum. Typickou ukázkou jsou **výkladní skříně**.

DVOJITÁ PODOBA KAŽDODENNOSTI

- Každodennost zahrnuje perspektivu **individuálního, speciálního a současně i sdíleného.**
- Je zde zřejmý střet mezi **individuálním jednáním, formami rezistence, důrazu na individuální prožívání a**
- **rolí privilegovaných mocenských sociálních struktur, institucí a diskurzů.**
- Toto napětí ilustrují následujícími dichotomiemi:

- **utopie** / **dystopie**
- **kontrola** / **svoboda**
- **ideologie** / **běžná kultura**
- **nezávislost** / **závislost**
- **bezpečí** / **ohrožení**
- **aktivita** / **pasivita**
- **privátní** / **veřejné**
- **spotřeba** / **produkce**
- **běžné** / **speciální.**
- **naše** / **cizí**

DÍLČÍ SHRNUÍ

■ KAŽDODENNOST Zahrnuje takové formy života, které rutinně vnímáme jako **BĚŽNÉ, SAMOZŘEJMÉ.**

1/ Každodennost jako terminus technicus zahrnuje pravidelně se opakující činnosti,

2/ „Každodenní“ se projevuje v rutínách či rytmech našeho jednání. Má jak kognitivní, tak i emocionální povahu. Jde o běžné činnosti i vztahy jak v domácím privátním světě, tak na pracovišti.

3/ jde o činnosti, které jsou nejen dobře předvídatelné,

4/ ale i jsou de facto základem sociální reprodukce individua, malých sociálních skupin i společnosti jako celku.

5/ Klíčovou roli v procesu této reprodukce hrají nepsané normy a vzorce chování, které se opírají o specifické formy vědění zakotvené v běžném vědomí („common sense“)

■ KAŽDODENNOST můžeme vnímat:

a/ v rovině repetitivní činnosti

b/ v rovině sporu mezi profánním a posvátným

c/ nebo se ji můžeme snažit subverzivně rekonstruovat

Každodenní svět představuje **zvykový prostor**, který se nám nemusí líbit, ale musíme v něm žít a jednat

CO NENÍ KAŽDODENNÍ ?

- výhra ve sportce (současně je ale princip loterie hromadným fenoménem, losuje se každou středu a neděli, pro velký počet lidí).
- výjimečná událost,
- přírodní katastrofa

TEORIE KAŽDODENNOSTI: TŘI PERSPEKTIVY

I. KRITICKÁ

V Marxových Ekonomicko-filosofických rukopisech se každodenní život jeví jako **místo vhodné pro analýzu odcizení**, které je zde vnímáno jako klíčová dimenze života v kapitalistickém systému. (např. Lukács, Adorno, Horkheimer, Marcuse atd.).

Uvedené studie tak **de facto varují před současnou vlnou romantizující daný fenomén** (např. de Certeau, Fiske apod.).

- **Freud a Marx**, vycházející z odlišných předpokladů, se sdílejí pohledu na každodennost jako fenomén, který je současně reálný i nereálný. Naplněný:
 - a/ **imaginárními vytěsněnými obsahy** a současně fungující jako
 - b/ **opresivní, normativní korzet**, který nám každodenně diktuje, co smíme a co ne.
- **Marx v *Německé ideologii* hovoří o každodennosti jako o iluzivní reálné realitě, ideologii, která je ovšem produktem materiálního životního procesu společnosti**

AD I. KAŽDODENNOST – SKEPTICKÁ VERZE

HENRI LEFÉBVRE

vnímá každodennost jako dvojznačný fenomén. Rozlišuje:

a/ „KAŽDODENNÍ“

b/ „KAŽDODENNÍ ŽIVOT“.

1/ V prvním případě má na mysli **autenticitu, aktivitu a originalitu**

2/ zatímco druhé označení pro něj symbolizuje **život v byrokratické společnosti kontrolované spotřeby**.

„Každodenní život“ nahradil či vytěsnil možnosti uvedené v první variantě, a to bez naděje na změnu. Je zde přítomná naděje či předpoklad možného naplnění potlačeného potenciálu svátku, slavnosti, karnevalu, o které hovoří například Michal Bachtin (1975).

V Lefebvrově pojetí je „každodenní“ čímśi ryzím, nefalšovaným a současně i lživým a manipulativním. Jde podle něho o komplex aktivního a pasivního jednání, forem sociability a komunikace, které v sobě nesou vlastní spontánní kritiku.

ERVING GOFFMAN

- celostné Já je oddělitelné od rámce individuální každodennosti. Vidí každodenní život současně jako **divadlo a jeviště**, kde se situace, do kterých jsme zahrnuti odehrávají.
- Každodenní život je přístupný minimálně ze tří perspektiv:
 - a/analytika/pozorovatele,
 - b/aktéra/herce a
 - c/publika

- Vyjdeme-li z Goffmanna, každé jednání se odehrává v rámci jistého interaktivního rámce-struktury, která si vynucuje a zahrnuje jisté předpoklady či konvence (zařízení domácnosti, oblečení apod).
- Lidské jednání se vždy do jisté míry **adaptuje na toto prostředí,**
- **Jedinci se vždy snaží promítat do něho svůj obraz, a to tak že vybírají především to, co jim umožňuje vypadat tak jak si přejí.**

Strukturu, kde se odehrává toto jednání a přizpůsobování označuje Goffman jako

JEVIŠTĚ (front region)

- Jednání, respektive jednotlivé aspekty, které mohou **diskreditovat jedince a jsou zde pocit'ovány jako nevhodné označuje jako**

ZÁKULISÍ (back region)

- Jedinci zde jednají způsobem, který se zásadně liší od jejich chování, které promítají na jevišti. Relaxují zde a tudíž **nemonitorují své jednání s tak intenzivní mírou** reflexivity typickou pro působení na jevišti. Hranice ale mnohdy nejsou zcela jasné.

- V některých případech může být zákulisí lokalizováno okolo periferie jeviště, tak, že herci se mohou snadno stáhnout ze své role v tomto prostoru.
- Je zde však nebezpečí, že tento prostor může být zahlédnut, uslyšen. Tato slabost hranic může být kompenzována vytvořením fyzických překážek. (dveře v restauraci oddělující jí od kuchyně).
- Cesta mezi jevištěm a zákulisím je často přísně střežena, jelikož zákulisí může kompromitovat obraz, který individua či organizace o sobě přejí zachovat.
- Zrodila se tak **sociologie průměrného člověka**. Kritika se týká především téměř výlučného zájmu o „expresivní formy“ chování a ignorace jeho vlastního obsahu.

II. TĚŠITELSKÁ, OPTIMISTICKÁ

Druhý přístup zahrnuje **teorie běžné či populární kultury**, respektive problematiku prožitků a představu o **možné resistenci** vůči tlaku moderní společnosti.

Michele DeCerteau,
John Fiske.

AD2 KAŽDODENNOST – OPTIMISTICKÁ VERZE

■ **Optimistickou verzi** konstrukce každodennosti zdůrazňující aktivní podíl sociálních aktérů reprezentuje Michel de Certeau ve své práci *The Practice of Everyday Life* (1984), kde opouští tradiční zájem o problematiku individua a **propojuje téma každodennosti se sférou populární či běžné kultury**, kterou nahlíží jako

místo potenciální opozice vůči dominantnímu tlaku společnosti.

- Jeho pojetí představuje verzi „nového populismu“, která vidí v každodenním životě možnosti pro překonání limitů současné mocensky orientované politiky.
- De Certeau velmi optimisticky vykresluje možnosti, „**taktiky slabých**“, kteří jsou podle jeho názoru schopni odolávat mocenské „**strategii silných**“.

- Opoziční potenciál každodenního života vysvětluje metaforou „**partyzánské války**“, ve které se snažíme jako členové „publika“ uplatňovat jisté formy teroristického, tj. rezistentního jednání, „**taktiky**“ vůči dominující společnosti. Naše každodenní aktivity, světské praxe, které zahrnují domácí či rodinné chování, běžné hovory, ale i nakupování či vaření mají podle něho povahu „**taktiky „slabých“ bránící se „strategiím silných“**“.
- De Certeau (1984) hovoří o tzv. **guerillové „taktice slabých“** namířené proti „strategii mocných“, kteří budují místa, kde mohou realizovat svou moc - města, nákupní střediska, školy atd. „Slabí“ si pak v rámci těchto prostorů vymezují svůj vlastní prostor, který de facto okupují.

- „Mocní“ kontrolují místa a zboží, které tvoří parametry každodenního života, ale vlastní „taktiky přežití“, respektive užívání zboží mají individuální charakter.
- De Certeau v dané souvislosti užívá i další metafory (např. **poaching - pytláčení**), prostřednictvím kterých se snaží zachytit povahu „taktiky“ „slabých“, respektive dynamiku každodennosti a směřuje tak ke **konceptualizaci způsobů, jak zacházíme v každodennosti s objekty a strategickými prostory sociálního života.**

- Jde de facto o **mechanismy resistance** vůči existujícímu sociálnímu řádu realizované na rozdíl od zjevných, více méně veřejných praktik politického charakteru, prostřednictvím nenápadné improvizace, pro kterou užívá termín „**la perruque**“.
- V případě televizního působení tedy „**strategie**“ **mocných zahrnuje kontrolu mediální agendy**, zatímco
- „**taktika slabých**“ se promítá do ovládnutí vlastního textu.
- Schopnost diváků reinterpretovat významy však není ekvivalentní diskurzivní moci centralizovaných mediálních institucí, které vytvářejí texty, jež divák interpretuje.

- De Certeau přirovnává každodenní život sociálních aktérů **aktivitě „chodců“**, kteří vytvářejí či splétají své vlastní cesty v pevně daných kulisách města, kde hledají jako na mapě svou cestu.
- **Vše, co činí, však podléhá kulturnímu uspořádání tohoto prostředí, ale zároveň je transformováno obrannou „taktikou slabých“.**
- De Certeau vidí každodenní život jako modus operandi běžných sociálních aktérů. **Ztotožňuje každodennost s běžnou či populární kulturou podobně jako John Fiske.**

III. PSYCHOANALYTICKÁ

Třetí perspektivu představuje objektově relační teorie, která se soustředuje na základní paradoxy lidské kreativity (Winnicott).

Každodenní kulturu dostáváme, **jsme do ní vrženi a současně ji i vytváříme.**

- Jinými slovy, paradoxní povaha každodenního života je dána tím, že je sice ve své podstatě kreativní, ale zároveň je k této své tvůrčí aktivitě slepý.

OBJEKTIVĚ RELAČNÍ TEORIE,

upozorňuje na paradoxní povahu každodennosti.

Využívá teorii symbolického významu tzv.
přechodného objektu.

Jde o takový objekt, o kterém si dítě myslí, že je mezi ním samým a jinou osobou.

V typickém případě jde o panenku nebo kousek látky, jež si dítě schovává jako poklad a používá jako utěšitele.

Podle Donalda Winnicotta

- má dítě iluzi magické tvůrčí moci a
- potvrzuje tuto svou představu onnipotence magickým ovládním světa právě v podobě silného lpění na nějakém objektu, například hračce, o které se domnívá, že ji stvořilo.

■ Dítě tak de facto **takový přechodný objekt** jednak samo vytváří, ale současně platí, že tento objekt existuje již před tímto tvůrčím aktem a čeká na to, až bude obsazen.

■ Winnicott tak upozorňuje na skutečnost, že zde máme dvě možnosti:

1/ jedna předpokládá, že dítě objekt vytvořilo samo,

2/ druhá vychází z toho, že jej pouze našlo.

■ **Jde o klíčovou otázku týkající se jádra problematiky každodenního života.**

■ **Každodenní kulturu**

a/ dostáváme, jsme do ní vrženi a

b/ současně ji i vytváříme.

■ **Paradoxní povaha každodenního života je dána tím, že:**

- **je sice ve své podstatě kreativní,**

- **ale zároveň je k této své tvůrčí aktivitě slepý.**

■ **Každodenní kultura je definována právě tímto paradoxem či dvojznačností.**

- Každodennost znamená jak kreativní, aktivní praxi, tak jde současně o aktivitu, která je podmíněna jistou psychickou „kapacitou“, či řečeno s Pierem Bourdieu, symbolickým kapitálem.

Komponenty uvedeného paradoxu

NALEZENÝ/VYTVOŘENÝ OBJEKT

významy vynucené nebo významy vytvořené

pasivní nebo aktivní forma recepce

VYTVÁŘEJÍ KONSTANTNÍ NAPĚTÍ

ZÁKLADNÍ DICHOTOMIE CHARAKTERIZUJÍCÍ MODERNÍ KAŽDODENNOST

■ Speciální-----Obecné

■ Sociální jednání-----Sociální struktura

■ Cítění/Zkušenost-----Diskurzy/Instituce

■ Odpor-----Moc

■ Mikroanalýza-----Makroanalýza

HLAVNÍ NAPĚTÍ CHARAKTERIZUJÍCÍ VZTAH TV A KAŽDODENNOSTI

- **utopie** / **dystopie**
- **kontrola** / **svoboda**
- **ideologie** / **běžná kultura**
- **nezávislost** / **závislost**
- **bezpečí** / **ohrožení**
- **aktivita** / **pasivita**
- **privátní** / **veřejné**
- **spotřeba** / **produkce**

ÚKOL: Pokuste se analyzovat každodenní
narativní strukturu filmu *ECCE HOMO*
HOMOLKA.

*Filmové studio Barrandov, 1969, režie: Jaroslav
Papoušek. za pomoci níže uvedených otázek:*

**FUNGUJE KAŽDODENNOST JAKO CVIČIŠTĚ
KONFORMITY NEBO JE PROSTOREM
REZISTENCE?**

- **1/ Kde jsou ve filmu patrná uvedená napětí, k čemu tvůrců slouží?**
- **2/ Jak a kde se zde pracuje s repetitivními činnostmi, jak jsou využívány při rozvíjení narace?**
- **3/ Lze v textu najít výše zmíněný spor mezi posvátným a profánním?**
- **4/ Je zde naznačena nějaká forma subverze každodenního státu quo?**
- **5/ Kde lze zachytit uplatňování „taktik slabých“ vs. „strategie mocných“?**
- **6/ Jde o potvrzení konformního nebo rezistenčního pojetí každodennosti?**